

De stem van het pleegkind

5

1. Intro

De laatste jaren is herhaaldelijk geschreven over het horen van kinderen, over de vraag of zij niet een eigen advocaat zouden moeten hebben of vaker door de kinderrechter zelf zouden moeten worden gehoord.² Dan gaat het voornamelijk over kinderen vanaf 12 jaar in echtscheidingszaken die in staat zijn zelf gedachten en gevoelens enigszins te kunnen verwoorden. Een andere categorie kinderen waar het mijns inziens nuttig is om 'de stem van kind' in de besluitvorming te betrekken, is de categorie jonge pleegkinderen, van 0 t/m 11 jaar.

Willen kinderrechters en hulpverleners het ontwikkelingsbelang van het kind kunnen beschermen, dan is het nodig sensitief te zijn voor de stem, de signalen, van het kind. Kinderen zijn namelijk goed in staat 'hun stem te laten horen' door met hun gedrag aan te geven hoe het met hun ontwikkeling gaat.³

Als deze signalen begrepen worden in hun betekenis voor de ontwikkeling van het kind, kunnen cruciale beslissingen over zijn leven en toekomst ook pedagogisch verantwoord genomen worden, zodat het gedepriveerde kind zich daadwerkelijk beter kan gaan ontwikkelen.

2. Probleemstelling

Jonge kinderen in pleeggezinnen, met name de 0- t/m 5-jarigen, worden door de rechter niet gehoord. Hun 'stem' is echter belangrijk daar juist bij hen beslissingen over hun leven grote invloed kunnen hebben op hun mogelijkheden tot verdere ontwikkeling. In de jeugdhulpverlening en jeugdbescherming gaat het om het beschermen van (het belang van) het kind. In het wetsvoorstel 'Herziening Kinderbeschermingsmaatregelen' (32 015) wordt het belang van het kind gespecificeerd tot 'ontwikkelingsbelang'.

Een voorbeeld⁴

Ken werd, twee jaar oud, door zijn ouders in een pleeggezin geplaatst omdat zij zijn verzorging niet meer aankonden. Hij bleek achterstanden in zijn ontwikkeling te hebben. Hij kende, bijvoorbeeld, nog nauwelijks woorden, sliep slecht

en had 'zomaar' driftbuien, met schoppen, gillen en bijten. Er werd een OTS uitgesproken. Er was al redelijk snel vooruitgang te zien in het functioneren van Ken door de duidelijke structuur die de pleegouders hem boden. Ken werd rustiger. Nu, ruim 6 jaar oud, heeft hij zich ontwikkeld tot een redelijk functionerend kind. De pleegouders kunnen zijn gedrag goed hanteren, Ken is een vrolijk kind geworden en op school gaat het naar wens.

Ken gaat eenmaal per maand bij zijn vader logeren. Dat loopt meestal plezierig. De vader is ruim een jaar geleden getrouwd met zijn nieuwe partner. Hij vraagt nu aan Bureau Jeugdzorg (BJZ) om Ken weer op te mogen voeden.

BJZ geeft een onderzoeksbureau opdracht te onderzoeken of de vader en diens vrouw voldoende opvoedingscapaciteiten hebben. Ken geeft in een test tijdens het onderzoek aan dat zijn pleegouders een belangrijker plaats in zijn leven innemen dan zijn vader en diens vrouw. Vooral zijn pleegvader is belangrijk voor hem. Zijn vader noemt hij weinig. Desgevraagd zegt Ken tegen de onderzoeker dat hij wel bij zijn vader wil logeren, maar daar niet wil wonen. De vader en diens vrouw hebben goede ideeën over opvoeding.

Het bureau concludeert dat het echtpaar voldoende capaciteiten heeft en dat Ken kan worden teruggeplaatst, conform de idee van BJZ. De Raad voor de Kinderbescherming is het eens met het beleid van BJZ. De zorgaanbieder van Pleegzorg vindt dat de pleegouders moeten meewerken met BJZ. De bezoekenregeling wordt uitgebreid. Ken gaat echter op de bezoeken negatief reageren bij de pleegouders. Hij slaapt slecht, heeft soms nachtmerries, is minder vrolijk en valt terug in zijn vroegere gedrag na een weekendbezoek.

De pleegouders, die zien hoe hun pleegkind lijdt onder de mogelijke terugplaatsing, vragen om een rechtszitting. Zij hebben een advocaat die, op basis van wetenschappelijke literatuur, bepleit dat een terugplaatsing niet in het ontwikkelingsbelang van Ken is vanwege zijn goede gehechtheid aan zijn pleegouders. De kinderrechter is het echter eens met het beleid van BJZ: zij zijn de deskundigen op dit gebied en 'een kind hoort nu eenmaal bij zijn ouders en hij is altijd loyaal aan hen'. Uit de beschikking blijkt dat Ken wordt teruggeplaatst. Als de gezinsvoogd hem komt halen, wil Ken niet mee, verzet zich en huult als hij naar zijn vader wordt gebracht.

Gezegd kan worden dat alle instanties, die zich met deze casus bezighouden, gericht zijn op het belang en de wens van de ouder en niet zozeer kijken wat de genomen beslissing betekent voor het kind. Met de signalen van het kind is in feite helemaal niets gedaan.

¹ Dr. A.M. Weterings is werkzaam bij het Expertise Centrum Kind in de Pleegzorg en was voorheen werkzaam als senior onderzoeker pleegzorg aan de Universiteit Leiden, Afdeling Orthopedagogiek.

Dr. P.M. van den Bergh is werkzaam bij de Universiteit Leiden, Afdeling Orthopedagogiek.

² E.C.C. Punselie, 'Hoorrecht van jonge kinderen', *FJR* 2010/68 p. 177; C.A.R.M. van Leuven, 'De stem van het kind', *FJR* 2007/86 p. 208-212.

³ C. Rus, 'Wie luistert naar het kind?', *MGv* 2009, 12, 64, p. 1105-1118. Dit artikel is een indringend voorbeeld hoe voorbij gegaan kan worden aan de stem van een jong kind.

⁴ De voorbeelden in dit artikel zijn ontleend aan rapporten van Bureau's Jeugdzorg en zorgaanbieders, ter beschikking gesteld aan de auteur i.v.m. adviezen aan rechtbanken en uit de onderzoeken gedaan met het PSI (zie paragraaf 2).

In dit artikel wordt een pleidooi gehouden om alle betrokkenen sensitiever te laten worden voor de signalen van het kind.⁵

Aan de hand van resultaten van wetenschappelijk onderzoek naar de situatie vóór de uithuisplaatsing, bij komst in het pleeggezin en tijdens de pleeggezinplaatsing, zal aangegevoerd worden dat het mogelijk is de signalen van het kind te herkennen en te interpreteren in zijn ontwikkelingsbelang. Het artikel wordt afgesloten met een slotbeschouwing.

3. Methode van onderzoek

Als methode van onderzoek zijn dossiers over pleegkinderen geanalyseerd, afkomstig van twee Bureaus Jeugdzorg, afdeling Bescherming.⁶ Daarnaast is gebruikgemaakt van gegevens over de opvoedingssituatie in gezinnen en pleeggezinnen verkregen met behulp van het PSI, Pedagogisch Signalerings-Instrumentarium.

Informatie over het PSI

Het PSI is vanaf 1990 ontwikkeld aan de Universiteit Leiden, Afdeling Orthopedagogiek door Weterings & Van den Bergh: PSI-G voor het gezin, PSI-UHP voor ouders als hun kind uit huis is geplaatst, PSI-P voor het pleeggezin. Het PSI is een instrument om een risicotaxatie te maken van een opvoedingssituatie middels diagnostische interviews met ouders en/of pleegouders.

Het PSI bestaat uit 10 tot 18 vragenlijsten, met vaste vragen waar (pleeg)ouders – en het kind – ‘vrij’ op kunnen antwoorden. De lijsten worden afgenomen door de gezinsvoogd of pleegzorgwerker bij ouders en/of pleegouders thuis. De informatie wordt beoordeeld, gewogen, op pedagogische betekenis voor de opvoedingssituatie. De ‘weging’ wordt gedaan door een van het (pleeg)gezin onafhankelijke gedragsdeskundige aan de hand van de vraag of sprake is van een probleem in de ontwikkeling van het kind en/of in het pedagogisch handelen van de (pleeg)ouder. Het oordeel van de beoordelaar wordt aangegeven op een ‘wegingsformulier’. Iedere vraag krijgt een score van 1 punt als de beoordelaar van oordeel is dat de informatie van de (pleeg)ouder duidt op een probleem en 0 punten als dat niet het geval is. Op deze wijze kan een overzicht verkregen worden

van de onderwerpen waar problemen zijn, maar ook waar het goed gaat.⁷

De vragenlijsten voor de ouders en voor de pleegouders over hetzelfde onderwerp zijn gelijk (bijv. over de ontwikkeling van het kind), zodat de informatie kan worden vergeleken.

Aan de hand van de PSI-vragenlijsten is ook een format ontwikkeld voor dossieronderzoek.

Gegevens over de kinderen⁸

Alle kinderen in de genoemde onderzoeken zijn 0 t/m 11 jaar.

Uit de PSI-UHP-onderzoeken: gemiddeld ruim 6 jaar bij afname van het PSI. Bij 91% is sprake van een kindbeschermingsmaatregel.

Uit de PSI-P onderzoeken: gemiddeld rond de 7 jaar bij afname en de gemiddelde duur verblijf ligt rond de 3 jaar, variërend van 3 maanden tot 10 jaar. De gemiddelde leeftijd bij komst in het pleeggezin is ruim 4 jaar. Voor 90% van hen geldt een kindbeschermingsmaatregel.

Uit het dossieronderzoek: gemiddeld 6 jaar en gemiddeld rond hun 4^e jaar in het eerste pleeggezin geplaatst. De gemiddelde duur van het verblijf is 2,8 jaar, variërend van 3 maanden tot ruim 10 jaar. Voor alle 150 kinderen geldt een kindbeschermingsmaatregel.⁹

Opmerking

Bij de onderzoeken is de verdeling van jongens en meisjes vrijwel gelijk. Bij alle onderzochte verbanden is nagegaan of er verschillen waren tussen jongens en meisjes. Dit bleek zelden het geval. Sekseverschillen worden daarom niet vermeld.

4. Beeld van het kind vóór zijn komst in het pleeggezin

Als een kind uit huis en in een pleeggezin wordt geplaatst, heeft hij vrijwel altijd in een problematische opvoedingssituatie bij zijn ouders geleefd. Dit blijkt uit de PSI-UHP's over de omvang van de hulp die het gezin heeft ontvangen vóórdat het kind uit huis werd geplaatst, de ontwikkeling van de relatie van het kind met zijn ouder en, in de BJZ-dossiers, uit de redenen die geleid hebben tot de uithuisplaatsing.

Ontvangen hulp vóór de uithuisplaatsing

Bij de meeste pleegkinderen is een OTS van toepassing. Dit betekent dat het belang van het kind werd bedreigd door het niet goed functioneren van zijn ouders.¹⁰

In de PSI-UHP's vermelden de ouders veel hulp te hebben ontvangen voordat het kind uit huis ging, variërend van 1

5 Naar het kind wordt, vanwege de leesbaarheid, verwezen met 'hij'. Hetzelfde geldt voor 'de ouder'. Dit kan de vader, de moeder of beiden zijn.

6 P.M. van den Bergh & A.M. Weterings, *Dossieronderzoek 2009*, Leiden, Universiteit Leiden, Afd. Orthopedagogiek 2010. Deze rapportage is met name gebaseerd op drie afstudeerscripties van V.A.C.B. Dalm, R. Schuurman en L. Van Arkel in 2009. Alle genoemde MA-scripties in dit artikel zijn afkomstig van de Universiteit Leiden, Afd. Orthopedagogiek.

7 De PSI's zijn door de (17) instellingen ter beschikking gesteld aan de Universiteit Leiden. Alle PSI's zijn opnieuw gescoord door Weterings om een eenduidige scoring te verkrijgen. Er zijn in totaal 180 PSI-P's, 69 PSI-UHP's en 91 PSI-G's geanalyseerd door studenten Orthopedagogiek aan de Universiteit Leiden en door de auteur. Door het totaal aantal punten op de ene lijst in verband te brengen met het totaal aantal punten op een andere lijst, kunnen correlaties berekend worden en nagegaan of het verband duidelijk, significant, is. Als significantieniveau is aangehouden: $p = .05$ tot $p = .001$. In het onderhavige artikel worden alleen significante verbanden vermeld, en geformuleerd als: 'een duidelijk verband'.

8 De aantallen geanalyseerde PSI's loopt uiteen omdat verschillende mensen hiermee gewerkt hebben. Het minimumaantal is 50 en het maximum 116. Bij BJZ zijn 150 dossiers onderzocht.

9 Bij het vooronderzoek bleek dat slechts een klein percentage van de kinderen 'vrijwillig' was geplaatst. Om een homogene onderzoeksgroep te krijgen zijn deze kinderen niet in het onderzoek opgenomen. Het bleek dat een derde van de kinderen uit huis was geplaatst met een VOTS.

10 Uit de analyses blijkt dat er nauwelijks verschil is tussen vrijwillig en justitieel geplaatste kinderen.

tot 14 jaar hulp (gemiddeld 5,4 jaar per gezin), ontvangen van 3 tot 14 instanties (gemiddeld 7,6). Het aantal jaren opvoedingsgerichte hulp kan oplopen tot 8 jaar en is gemiddeld 3,5 jaar. Omgerekend per kind betekent dit dat het kind gemiddeld *driekwart van zijn leven* heeft geleefd in een gezin dat hulp ontving en bij sommige kinderen is dat hun hele leven.¹¹ Dit is een opmerkelijke uitkomst.

Aanleiding tot uithuisplaatsing van het kind

In Tabel 1 staan de meest voorkomende redenen tot uithuisplaatsing, zoals in de 150 BJZ-dossiers zijn vermeld.¹² Gemiddeld worden per gezin ruim 4 probleemfactoren genoemd, met name met betrekking tot de moeder.

Tabel 1 Aanleiding tot uithuisplaatsing

– Gezinsfunctioneren: 216 maal genoemd, waaronder:

Verwaarlozing van het kind	36%
Huiselijk geweld	30%
Mishandeling van het kind	25%
Financiële problemen	25%
Seksueel misbruik	9%

– Functioneren moeder: 272 maal genoemd, waaronder:

Pedagogische onmacht	61%
Psychische problematiek	51%
Drugsverslaving	18%
Alcoholverslaving	15%
Verstandelijke beperking	11%

– Functioneren vader: 116 maal genoemd, waaronder:

Pedagogische onmacht	20%
Psychische problematiek	14%
Drugsverslaving	11%
Alcoholverslaving	13%
Verstandelijke beperking	7%

– Functioneren kind: 21 maal genoemd, waaronder:

Emotionele problemen	4%
Opstandigheid	3%
Gedragsproblemen	3%

Uit de cijfers van Tabel 1 blijkt dat het functioneren van het kind nauwelijks in de overwegingen tot uithuisplaatsing

wordt betrokken. Problemen van of met het kind worden slechts in 4% of minder genoemd. Zo wordt bijvoorbeeld (vermoeden van) mishandeling in 25% van de gevallen vermeld, maar slechts 2% van de kinderen is om deze reden uit huis geplaatst.

Relatieontwikkeling tussen ouder en kind vóór de uithuisplaatsing

Uit PSI-UHP-onderzoeken blijkt dat de problemen in de relatie tussen ouder en kind zich voortzetten. Als de problemen in de verzorging en omgang eenmaal begonnen zijn, en de opvoedingssituatie als geheel zwaar was door problematiek van de ouders, dan zetten de problemen zich in 95% van de gevallen voort tot de uithuisplaatsing.¹³ Dit is een zorgelijk gegeven, daar bij de helft van de kinderen deze problemen reeds begonnen zijn in het 1^e levensjaar.

Verder blijkt dat de omvang van de problemen in de relatieontwikkeling tussen ouder en kind duidelijk (significant) samenhangt met de omvang van de problemen in de ontwikkeling van het kind.¹⁴

Onderbrekingen en veranderingen in de relatie tussen ouder en kind blijken veel voor te komen. Deze interferenties betreffen het uit elkaar gaan van de ouder, een uithuisplaatsing van het kind, opname van de ouder in een ziekenhuis, opname van moeder en kind in een Blijf-van-mijn-Lijfhuis, e.d. Dergelijke interferenties beïnvloeden veelal de relatie van de ouder met het kind negatief omdat het kind het vertrouwen in zijn ouder kan verliezen. Vooral bij jonge kinderen (0 t/m 5 jaar) blijken interferenties veel voor te komen. Van hen heeft 20% zelfs meer dan 7 interferenties meegemaakt. Uit de informatie van de ouders in het PSI-UHP blijkt dat 38% van de kinderen voor de tweede maal uit huis is geplaatst.¹⁵ Onderbrekingen kunnen de relatie tussen ouder en kind verzwakken.¹⁶

5. Beeld van een pleegkind bij komst in het pleeggezin

In het PSI-P wordt de pleegouders informatie gevraagd over 6 ontwikkelingsgebieden, zowel bij de komst van het kind

13 S. Helder, *De Relatieontwikkeling tussen ouder en kind en de Zorg in het dagelijks leven bij ouders met een kind in een pleeggezin of in een internaat* (MA-scriptie Leiden), Leiden 2007.

14 M. Moene, *De beleving van ouders van de problematische opvoedingssituatie* (MA-scriptie Leiden), Universiteit Leiden, Afd. Orthopedagogiek 2011.

15 M. Moene, *De beleving van ouders van de problematische opvoedingssituatie* (diss. Leiden), Leiden 2011. Uit een onderzoek bij 130 dossiers van Bureau's Jeugdzorg komt naar voren dat 33% van de kinderen opnieuw uithuis wordt geplaatst na een terugplaatsing (en dat de Raad voor de Kinderbescherming slechts bij 34% een terugplaatsing heeft getoetst, waarvan driekwart achteraf, en geen enkele maal middels eigen onderzoek) K. Dankaart, *Besluitvorming en het beëindigen van pleeggezinplaatsingen*, (MA-scriptie Leiden), Leiden 2011.

16 Uit het onderzoek van Jonkeren (2008) met het PSI-G afgenomen in problematische opvoedingssituaties als het kind thuis woont, blijkt dat er een significant verband bestaat tussen het aantal interferenties in de ouder-kindrelaties en de ontwikkeling van de relaties tussen ouders en kind vanaf zijn geboorte. ($r(38) = .41$; $p < .05$). M. Jonkeren, *De invloed van interferenties in de omgang tussen ouder en kind op de ontwikkeling van de ouder-kind relatie*, (MA-scriptie Leiden), Leiden 2008. Afd. Orthopedagogiek.

11 L. Kastelein, *Van probleem tot uithuisplaatsing* (MA-scriptie Leiden), Leiden 2010. Zij analyseerde 63 PSI-UHP's, afgenomen bij de ouders.

12 P.M. van den Bergh & A.M. Weterings, *Dossieronderzoek 2009*, Leiden, Universiteit Leiden, Afd. Orthopedagogiek 2010.

in het pleeggezin als in de huidige situatie (dat wil zeggen bij afname van het PSI).

Om een beeld van de ontwikkeling van het pleegkind te krijgen zijn in 2009 116 PSI-P's geanalyseerd, afgenomen in de jaren 1995 tot 2008.¹⁷ In 2010 zijn 61 PSI-P's, afgenomen in 2008 en 2009, geanalyseerd.¹⁸

Door de omvang van de ontwikkelingsproblemen bij de komst in het pleeggezin te vergelijken met de omvang van de problemen na enige tijd verblijf, kan nagegaan worden of het verblijf de ontwikkeling van het kind bevordert of niet.

In Tabel 2 volgt het overzicht van de omvang van de problemen op de 6 ontwikkelingsgebieden van de 61 pleegkinderen uit 2008 en 2009, zowel bij hun komst in het pleeggezin en als bij afname van het PSI, gemiddeld 3 jaar later.

Tabel 2 Mate van voorkomen van problemen bij 61 pleegkinderen op 6 ontwikkelingsgebieden, in percentages op basis van het PSI-P.

Ontwikkelingsproblemen	in het pleeggezin	
	bij komst	bij afname PSI
Lichamelijk (uitgedroogd zijn, slecht eten en slapen, ontlasting ophouden)	80%	54%
Motorisch (zitten, lopen, bewegen niet volgens leeftijd, veel vallen)	69%	48%
Taal (slecht praten, niet volgens leeftijd weinig woordkennis, slechte zinnen)	66%	41%
Sociaal:		
– Omgang vriendjes (niet kunnen of willen samenspelen, veel ruzie, slaan)	62%	56%
– Functioneren (zich niet kunnen redden volgens leeftijd, zich niet bezig kunnen houden, vreemd gedrag)	61%	69%
Emotioneel (zich niet uiten, 'onpeilbaar', onzeker, angstig, 'zomaar' driftbuien, schreeuwen, gillen, geen pijn voelen, zichzelf slaan of pijnigen, onechte emoties)	95%	89%

In de bovengenoemde voorbeelden laat het kind duidelijk zien en 'horen' dat het niet goed met hem gaat. Vooral de problemen op emotioneel gebied blijken zeer veel voor te komen. Ook uit het dossieronderzoek komen problemen op emotioneel gebied het meeste voor (bij 43%). Pleegouders lijken dat echter duidelijker te kunnen signaleren omdat zij de hele dag met het kind omgaan.

Uit Tabel 2 komt ook naar voren dat de problemen van de kinderen afnemen tijdens hun verblijf in het pleeggezin. Dit betekent dat de pleegouders de signalen van het kind meestal goed kunnen begrijpen en daar adequaat op in kunnen gaan. Hierdoor ontstaat vertrouwen van het kind in de pleegouders en kan een gehechtheidsrelatie ontstaan. In de volgende paragraaf wordt kort ingegaan op de reden waarom een gehechtheidsrelatie van het kind met zijn primaire verzorger zo van belang is, wil hij zich kunnen ontwikkelen.

5. Het belang van een selectieve gehechtheidsrelatie

De kern van de gehechtheidstheorie is dat het jonge kind afhankelijk is van een verzorger wil hij kunnen overleven. Hij moet dus bewerkstelligen dat hij een verzorger bij zich krijgt en houdt. Het kind houdt de verzorger bij zich middels gehechtheidsgedrag (huilen, glimlachen, achterna lopen, vastklampen). Dit is een biologisch bepaald proces.

Het kind raakt gehecht als de primaire verzorger duurzaam sensitief ingaat op de signalen van het kind en deze signalen responsief, met adequate zorg, liefde en aandacht, beantwoordt. Door de duurzaamheid van de interactie krijgt het kind vertrouwen in deze primaire verzorger en ook in zichzelf omdat zijn signalen effect sorteren. Hierdoor ontstaat ook een gevoel van eigenwaarde. Het kind voelt zich geaccepteerd en emotioneel veilig bij deze verzorger. Het kind, ook het pleegkind, gaat *selectief* de nabijheid en troost bij deze specifieke primaire verzorger zoeken.¹⁹ De kenmerken van een gehechtheidsrelatie zijn: duurzaamheid en selectiviteit. De *kwaliteit* van relatie wordt in hoge mate bepaald door de primaire verzorger, met name door de sensitiviteit waarmee hij de signalen van het kind beantwoordt. Een gehechtheidsrelatie kan geclassificeerd worden als veilig, onveilig-vermijndend en onveilig-ambivalent gehecht. Hierbij is nog een vierde categorie te onderscheiden, die als het ware 'bovenop' de onveilige gehechtheid komt, namelijk de gedesorganiseerd-gehechte kinderen, waarbij een duidelijke strategie om de aandacht van de ouder te krijgen ontbreekt.²⁰ Deze vierde vorm komt vooral voor bij mishandelde en verwaarloosde kinderen, zich bijvoorbeeld uittend in angstreacties, in het verstarren van alle bewegingen

17 H.J.H. Van Duijn, *Groeien in een pleeggezin*, (MA-scriptie Leiden), Leiden 2009.

18 A.M. Weterings, *Ontwikkeling van pleegkinderen vlg. 61 PSI-P's*. Leiden, Universiteit Leiden. Interne Notitie 2010.

19 J. Bowlby, *Maternal Care and mental health and Deprivation of maternal care*, New York: Schocken 1966; C. Schuengel, *Een veilige basis voor de orthopedagogiek*. Amsterdam, Vrije Universiteit, 2000; D. Van den Boom, *Ouders op de voorgrond*, Utrecht: Sardes 1999; M.H. van IJzendoorn, *Gehechtheid van ouders en kinderen*, Houten: Bohn Stafleu Van Loghum 1994; M.H. van IJzendoorn & M. Bakermans-Kranenburg, *Gehechtheid en trauma*, Amsterdam. Hogrefe Uitgevers 2010.

20 M.H. van IJzendoorn, *Gehechtheid van ouders en kinderen*, Houten: Bohn Stafleu Van Loghum 1994, p. 25 e.v.

als de ouder binnenkomt en/of in stereotypische gedragingen.

In de wetenschappelijke literatuur over de ontwikkeling van kinderen wordt een duurzame en veilige gehechtheid aan primaire verzorgers van vitaal belang geacht willen ernstige ontwikkelingsproblemen voorkomen kunnen worden. Verstoringen in gehechtheid, waaronder het afbreken van een veilige gehechtheidsrelatie, kunnen leiden tot ernstige gedragsproblemen.²¹

Het jonge kind heeft nog geen besef van 'bloedband'. Het kind doet of laat iets omdat hij de aandacht en liefde van zijn primaire verzorger wil behouden. Het kind laat zich door hem leiden en gezeggen. Een selectieve gehechtheidsrelatie is daarom ook een opvoedingsrelatie.²² Dit is een relatie waarin liefde, leiding en structuur aan het kind geboden wordt zodat hij zich emotioneel veilig genoeg voelt om zijn ontwikkelingstaken te gaan vervullen.²³ Normen en regels, de geboden structuur, bieden het kind veiligheid in een voor hem onbekende wereld. Vanuit de emotionele gerichtheid van het kind op zijn primaire verzorger – of verzorgers – wordt hij *emotioneel loyaal* aan deze primaire verzorger. Het kind 'trekt zich iets aan' van deze verzorger en laat zijn betrokkenheid merken in zijn gedrag, met name bij (dreigende) scheiding door zich ook – letterlijk – te laten horen door huilen, schreeuwen, angstreacties, en door stress en terugval in gedrag als hij achtergelaten wordt in een voor hem onbekende of emotioneel onveilige situatie.

Een gehechtheidsrelatie ontstaat niet vanzelf door een bloedband van het kind met zijn ouder. Het is gebleken dat een gehechtheidsrelatie tussen het kind en zijn adoptieouder, ontstaan binnen de eerste zes maanden na de geboorte, van soortgelijke kwaliteit is als een gehechtheidsrelatie tussen een ouder en zijn kind. Adoptie kan leiden tot een 'opmerkelijke' vooruitgang in ontwikkeling van het gedeprievende kind.²⁴ Dit betekent dat de manier waarop de pri-

maire verzorger met het kind omgaat doorslaggevend is voor de aard van de relatie en niet 'de genen'.²⁵

Wil een gehechtheidsrelatie kunnen ontstaan, dan is 'commitment', duurzame betrokkenheid van de primaire verzorger aan het kind nodig.²⁶ Verzorging alleen is niet voldoende. "De liefde gaat bij kleine kinderen niet door de maag maar via sensitieve interacties."²⁷ Door pleegkinderen een duurzame relatie te bieden, 'een relatie voor het leven', wordt hun zelfwaardering en het vermogen tot aanpassen bevorderd, nodig voor een adequate ontwikkeling.²⁸

Probleem

Hier doet zich een probleem voor met betrekking tot de classificatie en kwalificatie van gehechtheidsrelaties van pleegkinderen. De classificatie van de gehechtheidsrelatie in 'veilig' en 'onveilig' is ontwikkeld op basis van de relatie van kinderen met hun ouders. De start van de relatie van een kind met pleegouders is wezenlijk anders. Als een kind in een pleeggezin komt, is hij geen veilig-gehecht kind. Naarmate zijn verwaarlozing of mishandeling langer heeft geduurd, is de basis voor ontwikkeling van gehechtheid waarschijnlijk meer verstoord. Dit betekent dat het voor een pleegkind feitelijk zeer moeilijk kan zijn om een *veilige* gehechtheid met zijn pleegouder te ontwikkelen. Daarnaast kan de ontwikkeling van gehechtheid aan de pleegouder bemoeilijkt worden door contacten met de ouder. Het pleegkind kan wel een selectieve gehechtheids- en opvoedingsrelatie met zijn pleegouder ontwikkelen – zoals naar voren komt in de volgende paragraaf. Het lijkt het beste om aan deze relatie niet a priori de kwalificatie veilig of onveilig te verbinden, maar 'positief' als het kind zich positief gaat ontwikkelen.

21 F. Juffer, 'Beslissingen over kinderen in problematische opvoedingssituaties. Inzichten uit gehechtheidsonderzoek, Raad voor de Rechtspraak', *Research Memoranda* 2010, nr. 6, Jrg. 6; N.P. Rygaard, *Severe attachment disorder in childhood*, Wien/New York: Springer 2006; J. Strijker & E.J. Knorth, 'Verplaatsing van pleegkinderen', *Kind en Adolescent*, 2007-28, p. 32-45; Van den Dries, L., Juffer, F., Van IJzendoorn, M.H. & Bakermans-Kranenburg, M., 'Fostering Security? A meta-analysis of attachment in adopted children', *Children and Youth Services, Review* 31, 2008, 410-421; J. Vanderfaellie & F. van Hoen, 'Het verloop van pleeggezinplaatsingen', in: P.M. van den Bergh & A.M. Weterings (red.), *Pleegzorg in Perspectief*, Assen: Van Gorcum 2010, p. 177-193.

22 A.M. Weterings, *Pedagogische Criteria Jeugdbescherming*, Den Haag, Ministerie van Justitie 1999; P.M. van den Bergh & A.M. Weterings, *Pleegzorg, Jeugdzorg voor het kind*, Utrecht: Agiel 2007.

23 Kinderen, die in een verwaarlozende situatie opgroeien, mishandeld of misbruikt worden, kunnen zich moeilijk ontwikkelen, omdat zij hun energie moeten steken in het overleven in een beangstigende situatie.

24 Dit blijkt uit vergelijking met ontwikkeling van kinderen die in tehuizen moeten opgroeien. F. Juffer, 'De ontwikkeling van geadopteerde kinderen en de betekenis voor pleegzorg', in: P.M. van den Bergh & A.M. Weterings (red.), *Pleegzorg in Perspectief*, Assen: Van Gorcum 2010, p. 25-34; M.H. van IJzendoorn & F. Juffer, 'Adoptie als interventie (1)', in: *Kind & Adolescent* 2008-29, p.17-30; F. Juffer & M.H. van IJzendoorn, 'Adoptie als interventie (2). Meta-analytische evidentie voor de opmerkelijke inhaalslag van adoptiekinderen en de plasticiteit van hun ontwikkeling', in: *Kind & Adolescent* 2008-29, p. 31-49.

25 C.L. Bokhorst, *Attachment in twins* (diss. Leiden), Leiden: Mostert & Van Onderen! 2004. Zij deed onderzoek naar een- en twee-eiige tweelingen. Twee-eiige tweelingen ontwikkelen, net als een-eiige tweelingen, een soortgelijke gehechtheidsrelatie met hun ouder. De genen bepalen dus niet de aard van de gehechtheidsrelatie, maar de sensitiviteit van de ouder.

26 M. Dozier & O. Lindhiem, 'This is my child: Differences among fosterparents in commitment to their young children', in: *Child maltreatment, Sage Publications*, 2006-11, p. 338-345. G. Schofield & M. Beek, 'Providing a secure base: parenting children in longterm foster care', *Attachment and human development*, 2005-7, p. 3-25. M.H. van IJzendoorn, 'Gehecht aan pleegouders', in: P.M. van den Bergh & A.M. Weterings (red.), *Pleegzorg in Perspectief*, Assen: Van Gorcum 2010, p. 13-23.

27 M.H. van IJzendoorn, 'Gehecht aan pleegouders', in: P.M. van den Bergh & A.M. Weterings (red.), *Pleegzorg in Perspectief*, Assen: Van Gorcum 2010, p.18.

28 G. Schofield, 'Resilience and family-placement: a lifespan perspective', in: *Adoption and Fostering* 2001, Vol. 25, nr. 3, 6-19 (NB. Het gaat hier over pleegzorg, niet specifiek over netwerkwerkpleeggezinplaatsingen.) A.M. Weterings, *Het pleeggezin als opvoedingssituatie* (diss.), Groningen: VRB Druk-kerijen 1977.

6. **De situatie van het kind tijdens de pleeggezinplaatsing**

Vooruitgang in ontwikkeling in het pleeggezin

Voor de gehele groep van de 150 kinderen van het dossieronderzoek geldt dat zij ten tijde van het verblijf in het pleeggezin duidelijk vooruit zijn gegaan in hun ontwikkeling.²⁹

Duidelijke vooruitgang in de zin van 'richting normaal' (uitdrukking van een pleegmoeder) is pas te zien bij een verblijf van vijf jaar of langer waarbij de problemen op emotioneel gebied het langste blijven bestaan.³⁰ Dit gegeven betekent dat het kind door zijn ouders waarschijnlijk ernstig verwaarloosd is geweest, waardoor het jaren kan duren voordat de verstoringen in de ontwikkeling duidelijk minder zijn geworden.

Na is gegaan welke factoren de vooruitgang in ontwikkeling en afname van problemen beïnvloeden.

De beste voorspeller voor de vooruitgang in de ontwikkeling van het kind blijkt de te zijn: de aard van de relatie met zijn pleegouders.³¹ Naarmate de gehechtheids- en opvoedingsrelatie van het kind met zijn pleegouders minder problemen geeft, geeft de ontwikkeling van het kind ook minder problemen.³²

Contacten tussen het kind en zijn ouders

Zowel uit het dossieronderzoek als uit de PSI-onderzoeken blijkt dat de meeste pleegkinderen (rond de 80%) contact hebben met een of met beide ouders.³³

De frequentie van de bezoeksregeling varieert van iedere week tot een keer per jaar en blijkt geen specifieke invloed te hebben op de onderzochte verbanden.

Negatieve reacties van het kind voor of na bezoeken komen veelvuldig voor, maar ook problematisch gedrag van het kind tijdens de omgang van de ouder met het kind. Het kan voor het kind ook problemen geven als hij geen contact heeft met zijn ouders. De contacten m.b.t. de moeder geven duidelijk meer problemen dan de contacten m.b.t. de vader.³⁴

Een belangrijk resultaat is dat problemen in de oudercontacten, zowel m.b.t. de vader als m.b.t. de moeder, duidelijk samengaan met een hogere probleemscore voor de ontwikkeling van het kind. Er is ook een duidelijk negatieve invloed van de contacten op de gehechtheids- en opvoedingsrelatie van het kind met de pleegouders, maar dit geldt alleen voor de contacten met de moeders. Er zijn duidelijk minder problemen in de relatie met de pleegouders als er weinig problemen zijn in de contacten met de moeder.³⁵ Dit verband is sterker bij de pleegkinderen van 0 t/m 5 jaar. Dit wil zeggen dat de problemen in het contact kind-moeder bij 0-5 jarigen de relatie met de pleegouders meer negatief lijken te beïnvloeden.

Uit de inhoudelijke analyses van de informatie uit de PSI-P's komt naar voren waardoor de omgang tussen moeder en kind moeilijk kan zijn: het kind luistert niet, neemt een loopje met de moeder, de moeder weet niet wat te doen met het kind. De contacten kunnen ook problematisch zijn door het gedrag van het kind vóór het bezoek (krijzen, zich verzetten en niet mee willen met de ouder) en/of na het bezoek (nachtmerries, terugval in functioneren, pleegmoeder niet meer uit het oog willen verliezen). Dit gedrag komt vooral voor bij de jonge kinderen (0 t/m 5 jaar), met name als de moeder hen 'claimt' tijdens het bezoek, bijvoorbeeld door afdwingen van lichamelijk contact, maar ook door tegen het kind te zeggen dat hij 'vlug weer bij mama zal komen wonen'. Als er geen contact is met de ouders lijkt het kind zich beter te ontwikkelen: scores voor het welbevinden van het kind bleken positiever te zijn als er geen con-

29 Het gemiddelde aantal ontwikkelingsgebieden waarbij zich problemen voordoen als het kind in het pleeggezin komt – de ontwikkelingscore – is ten tijde van het verblijf gedaald van 2,3 naar 1,8. Dit verschil is significant. (P.M. van den Bergh & A.M. Weterings, *Dossieronderzoek 2009*, Leiden, Universiteit Leiden 2010. Op drie gebieden blijken zij duidelijk vooruit te zijn gegaan: op lichamelijk en emotioneel gebied en bij het sociaal functioneren. V.A.C.B. Dalm, *Netwerkpleeggezin en bestandspleeggezin* (MA-scriptie Leiden), Leiden, Universiteit Leiden 2009.

30 J. Mouissie, *Het pleegkind in ontwikkeling* (MA-scriptie Leiden), Leiden, Universiteit Leiden 2006; P.M. van den Bergh & A.M. Weterings, 'De ontwikkeling van kinderen in een pleeggezin', in: P.M. van den Bergh & A.M. Weterings (red.) *Pleegzorg in perspectief, Ontwikkelingen in theorie en praktijk*, Assen: Van Gorcum 2010, p.57-81. H.J.H. Van Duijn, *Groeien in een pleeggezin* (MA-scriptie Leiden), Leiden, Universiteit Leiden 2009.

31 A.A.M. Huijg, *Pleegzorg, de ontwikkeling van pleegkinderen, de relatie-ontwikkeling tussen pleegkind en pleegouders en de invloed van het oudercontact* (MA-scriptie Leiden), Leiden, Universiteit Leiden 2010; H.J.H. van Duijn, *Groeien in een pleeggezin* (MA-scriptie Leiden), Leiden, Universiteit Leiden 2009.

32 gehechtheids- en opvoedingsrelatie heeft méér invloed op de ontwikkeling van het kind dan de duur van de plaatsing, de aard van de interactie tussen pleegouder en kind of de aard van de contacten met de moeder, hoewel ook deze factoren goede voorspellers zijn (Huijg 2010). NB. De vragenlijst voor de oudercontacten is voor de vader en voor de moeder gelijk. Zij worden apart afgenomen, ook als de ouders samen wonen.

33 A.A.M. Huijg, *Pleegzorg, de ontwikkeling van pleegkinderen, de relatie-ontwikkeling tussen pleegkind en pleegouders en de invloed van het oudercontact* (MA-scriptie Leiden), Leiden, Universiteit Leiden 2010; P.M. van den Bergh & A.M. Weterings, *Dossieronderzoek 2009*, Leiden, Universiteit Leiden 2010. Met de vaders heeft 60 resp. 50% van de kinderen contact en met de moeders 83% resp. 80%. De cijfers uit het dossieronderzoek blijken iets lager te liggen dan in de PSI's.

34 A.A.M. Huijg, *Pleegzorg, de ontwikkeling van pleegkinderen, de relatie-ontwikkeling tussen pleegkind en pleegouders en de invloed van het oudercontact* (MA-scriptie Leiden), Leiden, Universiteit Leiden 2010. De omgang tussen de ouder en kind en het gedrag van het kind tijdens de bezoeken geeft bij 55% van de kinderen problemen met de vader en met de moeder in 70%. In het navolgende wordt daarom voornamelijk ingegaan op contacten met de moeder.

35 A.A.M. Huijg, *Pleegzorg, de ontwikkeling van pleegkinderen, de relatie-ontwikkeling tussen pleegkind en pleegouders en de invloed van het oudercontact* (MA-scriptie Leiden), Leiden, Universiteit Leiden 2010. A. Sitskoorn, *De validiteit van het Pedagogisch SignaleringsInstrumentarium*, Leiden, Universiteit Leiden 2011.

tact tussen kind en ouders was.³⁶ Dat betekent wellicht dat in een dergelijke situatie beter voorlopig een tijd geen contact kan zijn dan een problematisch contact. Bij een problematisch contact geeft de ontwikkeling van het kind meer problemen en de relatie met de pleegouders wordt bemoeilijkt, wat een negatief effect heeft op de manier waarop het kind zich kan ontwikkelen (zie boven).

De plaats van de ouders in het leven van het kind zoals door het kind beleefd

Bij terugplaatsing van het kind is een veelgehoord argument: 'Het kind hoort nu eenmaal bij zijn ouder' en/of 'hij is altijd loyaal aan zijn ouder'.

Aan het begrip 'loyaliteit' worden veel betekenissen gegeven en dientengevolge worden daar ook uiteenlopende conclusies aan verbonden. Vaststaat dat heel weinig onderzoek is gedaan naar het begrip loyaliteit – in tegenstelling tot het begrip gehechtheid.³⁷ Door de Hongaars-Amerikaanse gezinstherapeut, Boszormeny-Nagy (hierna: Nagy)³⁸ is over loyaliteit geschreven en vele therapeuten volgden in zijn voetsporen, maar er is geen wetenschappelijk onderzoek gedaan naar het begrip loyaliteit noch naar de invloed daarvan op de relatie ouder-kind.

Nagy maakt onderscheid in 'zijnsloyaliteit' en 'verworven loyaliteit'. Zijnsloyaliteit is de existentiële verbondenheid tussen ouder en kind vanwege de bloedband. Deze band is onverbreekbaar en verwijst naar de identiteit van het kind. Het begrip heeft bij Nagy geen emotionele betekenis, evenmin als het begrip 'verworven loyaliteit'. Het zijn rationale begrippen, in het kader van een boekhoudkundig 'geven en nemen'. De ouder verkrijgt 'verworven loyaliteit' als hij het kind passende zorg geeft. Geeft de ouder geen passende zorg, dan kan men volgens Nagy een negatieve relatie van het kind met zijn ouder verwachten.³⁹ Nagy spreekt niet over emotionele loyaliteit van het kind aan zijn ouder.

Onderzoek naar loyaliteit bij het kind

Om zicht te krijgen op emotionele loyaliteit van het pleegkind aan ouders en pleegouders, is een onderzoek gedaan naar de betekenis van de ouder en van de pleegouder in de

beleving van het pleegkind aan de hand van 60 Relatie Diagrammen uit het PSI.⁴⁰

De frequentie van de oudercontacten blijkt geen duidelijke invloed te hebben op de plaats van de ouders in het Relatie Diagram.

Het blijkt dat de jong (met 0 à 2 jaar) geplaatste kinderen veel minder vaak hun ouder in de 1e cirkel van het Relatie Diagram plaatsen dan de ouder (met 8 à 10 jaar) geplaatste kinderen.⁴¹ Dezelfde tendens is te zien bij de lang (5-10 jaar) en kort (0-2 jaar) geplaatste kinderen. Ook blijken de jong geplaatste kinderen, vaker dan de ouder geplaatste kinderen, hun ouders helemaal niet meer in het Relatie Diagram te zetten, terwijl zij dat wel doen bij hun pleegouders.⁴² De plaats van de ouders in het leven van het kind blijkt minder vanzelfsprekend te worden en de betekenis van de pleegouders neemt, in vergelijking met de ouders, toe naarmate het kind langer in het pleeggezin woont en hij daar jonger is geplaatst. Echter, bij de jong geplaatste, respectievelijk lang verblijvende kinderen blijken de pleegouders toch niet altijd als vanzelfsprekend de belangrijkste personen in hun leven te worden. Niet alle pleegkinderen die reeds enkele jaren in het pleeggezin wonen, zetten hun pleegouders in het Relatie Diagram, al dan niet in de 1^e cirkel. Bij bijna de helft van de 60 kinderen komen loyaliteitsproblemen voor. Loyaliteitsconflicten hebben een negatief effect op de emotionele ontwikkeling van het kind en kunnen ook de relatie met de pleegouders negatief beïnvloeden omdat het kind niet weet op welke persoon hij zich richten kan of mag.

Verder blijkt het kind ook zelf aan te geven dat de contacten met zijn moeder de relatie met zijn pleegouders duidelijk negatief beïnvloedt: als zij in het Relatie Diagram staat, geeft de relatieontwikkeling tussen kind en pleegouders meer problemen. Anders gezegd: naarmate de gehecht-

36 A.M. Weterings, *Het pleeggezin als opvoedingssituatie. Een empirisch vervolgonderzoek naar de ontwikkeling van de opvoedingsrelatie van voogdijpupillen van 15-18 jaar*, Groningen: VRB Drukkerijen 1977. Als er geen contact was, waren de scores voor het welbevinden van de jongere duidelijk beter. De scores voor de relatieontwikkeling tussen pleegouders en kind bleken duidelijk het meest positief bij de groep die nooit contact met de ouders had gehad (p. 168-182). Inhoudelijke analyse wees ook toen (in 1975) op het belang van het kader waarin de oudercontacten plaatsvinden en dat het pleegkind lijdt onder de onzekerheid van zijn verblijf bij pleegouders, die met name tot uiting komt in de aard van de contacten met zijn ouders.

37 P.M. van den Bergh, A.M. Weterings & M. Schoenmakers, 'Gehechtheid en loyaliteit bij pleegkinderen: een analyse vanuit de theorie en de praktijk', in: TOKK, Den Haag, Acco Nederland 2011, p. 128-143.

38 I. Boszormenyi-Nagy & B.R. Krasner, *Between give and take*, New York: Bruner Mazel 1986. Het boek is bijna geheel gebaseerd op gezinstherapeutische analyses van de relatie tussen ouder en kind.

39 Het kind is dan 'destructief gerechtigd'. Destructieve gerechtigdheid kan zich uiten in een negatieve relatie met zijn ouder, of met een ander, en in problematisch gedrag. De begrippen van Nagy zijn pedagogisch niet goed bruikbaar.

40 Dit onderzoek is uitgevoerd door A.M. Weterings, *Loyaliteit bij pleegkinderen*, Leiden, Universiteit Leiden, Interne Notitie 2011. Het Relatie Diagram bestaat uit 4 concentrische cirkels om het kind heen. In de 1^e cirkel staan de belangrijkste personen, in de 4^e de minst belangrijke. Het kind kan zelf zeggen wie van belang voor hem zijn. Tijdens de afname mag het kind niet gevraagd worden of, en zo ja waar, hij zijn ouders, respectievelijk zijn pleegouders zou willen zetten. Het is zijn eigen keuze zijn ouders of pleegouders in het Relatie Diagram te zetten. Als het kind zijn ouders, resp. zijn pleegouders niet in het Relatie Diagram zet, dan wordt de score van 1 punt gegeven.

41 Met 0 à 2 jaar geplaatst: vader, resp. moeder in de 1e cirkel van het Relatie Diagram: 14% en 36%. Met 8 à 10 jaar geplaatst, resp. 85% en 77%.

42 Met 0 à 2 jaar geplaatst: vader niet in het Relatie Diagram: 64% en pleegvader niet 21%; moeder niet in het Relatie Diagram: 50% en pleegmoeder niet: 20%; met 8 à 10 jaar geplaatst: vader niet in Relatie Diagram 15% en pleegvader niet: 9%; moeder niet in Relatie Diagram 8% en pleegmoeder niet: 8%. Dezelfde tendens is te zien als men de kort en lang verblijvende kinderen met elkaar vergelijkt.

Ter vergelijking: 58% van de kinderen in een problematische opvoedingssituatie thuis (afname PSI-G) zet zijn vader(figuur) in de 1^e cirkel van het Relatie Diagram en 83% zijn moeder(figuur). De gescheiden ouder wordt door 43% van de kinderen met gescheiden ouders niet in het Relatie Diagram gezet (M. Jonkeren, *De invloed van interferenties in de omgang tussen ouder en kind op de ontwikkeling van de ouder-kind relatie*, (MA-scriptie Leiden), Leiden 2008).

heids- en opvoedingsrelatie van het kind met zijn pleegouders minder problemen geeft, zet het kind zijn moeder minder vaak in het Relatie Diagram.⁴³

7. Slotbeschouwing

Begin van de plaatsing

Het kan niet gezegd worden dat lichtvaardig uit huis wordt geplaatst, integendeel. Er wordt zeer veel en langdurig hulp verleend aan het gezin.

Hoewel het een adequaat beleid is om een kind uit huis te plaatsen als de ouders ernstig disfunctioneren, wijzen de gegevens in de richting van een beleid waarin men tracht de ouders te ondersteunen in de verwachting dat de relatie met het kind dan ook zal verbeteren. Gezien de cijfers over de ontwikkelingsproblemen van pleegkinderen bij hun komst in het pleeggezin heeft de langdurige hulp vóór de uithuisplaatsing de problemen van het kind niet opgelost. Men richt zich voornamelijk op het functioneren van de ouders. Men kan daarbij uit het oog verliezen dat het langdurig disfunctioneren van de ouder een negatief effect heeft op het functioneren van het kind. Men heeft te weinig oog hoe het met het kind gaat.⁴⁴

Men lijkt zich ook meer te richten op het functioneren van de ouder als volwassene dan op de ouder als ouder in zijn relatie tot het kind. Het blijkt dat, als de problemen eenmaal zijn begonnen, zij zich vrijwel altijd voort zetten (en ook erger te worden) totdat het kind uit huis geplaatst wordt.

Door zich vooral te richten op de ouder als volwassene kan de langdurige hulp te weinig effect hebben op de ontwikkelingsproblemen van het kind. De hulp helpt het kind te weinig. Dit wijst in de richting van het nut om intensieve hulp te verlenen gericht op de omgang tussen ouder en kind en daarbij regelmatig na te gaan of de gegeven hulp ook effect heeft op het functioneren van het kind en, als dat niet het geval is, niet jaren te wachten met een uithuisplaatsing. Voor de inschatting van de kans van slagen kunnen het aantal interferenties in de ouder-kindrelatie meewegen en de vraag op welke leeftijd van het kind de problemen zijn begonnen.

Perspectief van de plaatsing

De gerichtheid op het functioneren van de ouder bij de uithuisplaatsing blijkt zich door te zetten bij het beleid ten aanzien het perspectief voor het pleegkind. Men richt zich – zoals bij de uithuisplaatsing – op het functioneren van de ouder, aan de hand van vragen zoals: kan de ouder zelfstandig een huishouden voeren? Is zijn leefsituatie stabiel? Staat hij open voor hulp?⁴⁵ Het doel van de OTS is: zorgen dat de ouder zelf weer de verantwoordelijkheid voor de op-

voeding op zich kan nemen. De termijn voor terugplaatsing is dan ook veelal 'onbepaald', 'totdat de ouder het weer aankan'. Te weinig realiseert men zich welke gevolgen het heeft als de relatie kind-pleegouders bij voortduring ter discussie staat. Hierdoor weten kind en pleegouder niet of zij zich op elkaar kunnen en mogen richten. Dit werkt belemmerend op de relatie en daarmee op de ontwikkeling van het kind.

De ontwikkelingsproblemen van het kind bij zijn komst in het pleeggezin, blijken omvangrijk, diepgaand en langdurig. Het duurt vijf jaar voordat het kind zich 'richting normaal' heeft ontwikkeld. Dit is een indicatie voor de langdurige, en daarmee ernstige, verwaarlozing van het kind door zijn ouders. De kans dat de gehechtheids- en opvoedingsrelatie tussen kind en ouder hersteld kan worden, wordt hierdoor kleiner. Toch wordt de relatie tussen kind en pleegouders dikwijls langdurig ter discussie gesteld: bij bijna een kwart van de kinderen die vijf jaar of langer in het pleeggezin wonen, wordt terugplaatsing overwogen.⁴⁶ De relatie met de pleegouders – de 'katalysator' voor de ontwikkeling van het kind – wordt daardoor belemmerd, en daarmee de ontwikkeling van het kind. De begrenzing van de OTS in de overweging tot ontheffing na 1½ jaar uithuisplaatsing van het kind (zoals in de nog tot 1 januari 2012 gelden wetgeving is geregeld), is nog niet vaak beleidsmatig als regel toegepast, maar zou helend kunnen werken voor de mogelijkheden voor ontwikkeling van het kind.

Loyaliteit

In verband met het bepalen van het perspectief van een pleeggezinplaatsing, is het nuttig het begrip 'loyaal aan de ouder' bij te stellen. Een kind blijft altijd loyaal aan zijn ouder in existentiële zin in verband met zijn identiteit. Emotionele loyaliteit is echter van een andere orde en wordt vooral bepaald door de passende wijze waarop de ouder met het kind omgaat.

Naarmate het kind langer in een pleeggezin verblijft, neemt de betekenis van de ouders af. Er is dan in toenemende mate sprake van een (selectieve) gehechtheidsrelatie met de pleegouders met minder emotionele loyaliteit van het kind aan zijn ouder.

Terugplaatsingstrajecten

Terugplaatsingstrajecten kunnen het beste ingezet worden als het kind nog emotioneel gebonden is aan zijn ouders – dus kort na de uithuisplaatsing.

Beter functioneren van de ouder na de uithuisplaatsing betekent echter niet vanzelfsprekend dat de ouder ook sensitief en responsief in kan gaan op de signalen van het kind. Daar zal extra intensieve hulp gericht op de interactie ouder-kind bij nodig zijn.

De vraag van de ouder om terugplaatsing is ook dikwijls gebaseerd op het feit dat het kind zich na een of enkele jaren in het pleeggezin 'beter gedraagt'. De ouders verwachten

43 A. Sitskoorn, *De validiteit van het Pedagogisch SignaleringsInstrumentarium* (MA-scriptie Leiden), Leiden, Universiteit Leiden 2011.

44 Zie ook: F. Juffer, 'Beslissingen over kinderen in problematische opvoedingsituaties. Inzichten uit gehechtheidsonderzoek. Raad voor de Rechtspraak', *Research Memoranda* 2010, nr. 6, Jrg. 6.

45 NIZW Jeugd, *Veilig thuis. Handreiking voor het beoordelen en bespreken van veiligheid van kinderen in hun thuissituatie*, Utrecht: NIZW 2005.

46 A.M. Weterings, *Loyaliteit bij pleegkinderen*, Leiden, Universiteit Leiden, Interne Notitie 2011.

dan dikwijls dat zij dát kind in huis krijgen. Dit is geenszins het geval. Ten eerste heeft het kind een trauma door het verlies van zijn pleegouders, waardoor hij zich moeilijk zal gedragen. Maar bovendien zijn de ouders vaak niet in staat met hem om te gaan zoals de pleegouders met hem omgingen. Hij zal ook om deze reden anders op zijn ouders reageren dan op zijn pleegouders.

Contacten met de moeder

Het benoemde gedrag van de moeder is vooral moeilijk voor jonge kinderen. Het kan hen onrust en verwarring geven, maar ook angst oproepen zijn pleegouder, zijn gehechtheidspersoon, te verliezen. Zijn bestaan wordt bedreigd. Het kind uit zijn angst bij terugkomst in zijn vertrouwde situatie, het pleeggezin, door gedrag waaruit stress en angst naar voren komt. Vanuit de gehechtheidstheorie is het negatieve gedrag van het kind *adequaat* te noemen. Het is de uiting van het kind dat hij niet weg wil van zijn gehechtheidspersoon. Bovendien roept de mededeling van de pleegouder bij het kind de vraag op: houdt mijn pleegouder dan niet meer van mij? Ben ik stout geweest? Dit roept onzekerheid op over de liefde en betrokkenheid van de pleegouder én over zijn eigen functioneren. De verwarring en stress bij het kind wordt hierdoor nog versterkt. Als het kind daadwerkelijk graag bij zijn ouder zou willen wonen, zouden de bovengenoemde stressfactoren veel minder of geen rol spelen.

Als de ouder de relatie van het kind met zijn pleegouder niet ter discussie stelt – zoals een groot deel van de vaders doet – dan geven de contacten veel minder problemen en kan het kind ‘ongestoord’ blij zijn zijn ouder te zien. In een dergelijke situatie wordt dan ook herhaaldelijk door de pleegouder gemeld dat het kind blij is zijn ouder te zien, dat er een ‘klik’ is tussen hen en dat zij genieten van het contact.

De stem, de signalen van het kind

Op basis van de signalen van het kind kan de sensitiviteit van de ouder verbeterd worden om uithuisplaatsing te voorkomen of om een terugplaatsing mogelijk te maken. Op basis van deze signalen kan ook de interactie tussen kind en pleegouder bevorderd worden, vooral als het kind door zijn verwaarlozing soms ‘onbegrijpelijke’ signalen geeft.

Voor het herkennen en begrijpen van de signalen van het kind is kennis maar ook enige training nodig. Door aandacht te besteden aan de signalen, de ‘stem’, van het kind kan bevorderd worden dat binnen de jeugdbescherming meer beslissingen genomen kunnen worden die de ontwikkeling van het kind bevorderen – de taak van de jeugdbescherming.